

A Csákyak a két hazában: az erdélyi és a királyságbeli család a 17–18. században

A Csákyak a 14. század végén Luxemburg Zsigmondtól kapták első birtokadományukat Bihar vármegyében: Körösszeg és Adorján várát és uradalomát. A birtokok területe a 16. században az Erdélyi Fejedelemséghez került, s a család tagjai is ott építették karrierjüket. A 15 éves háború idején Csáky István birtokadományokat kapott, s 1600-ban országos főkapitány lett. 1603-ban azonban Csáky erdélyi birtokainak jelentős részét zálogba bocsájta feleségével, Wesselényi Annával együtt a fejedelemségből kiköltözött a Magyar Királyságba, ahol zálogbirtokot szerzett. Sáros és Szádvár várát kapta meg az uralkodótól. Ő volt az, aki 1605 előtt rangemelésben részesült, bárói címhez jutott, s ezzel magát és utódait az arisztokrácia sorába emelte. Hirtelen halála után özvegye, Wesselényi Anna visszaköltözött Erdélybe, jó nevelést adott fiainak, akik Bethlen Gábor udvarában indultak, de a királyságba kiköltözve futottak be karriert: István Szepes várának ura és tárnokmester, László Léna ura és országbíró lett, 1643-ban grófi címet szereztek. István két idősebb fia a Felvidéken maradt, Ferenc felső-magyarországi főkapitány, István 1686-ban országbíró lett, az ő hét fiúutódja jelenti a magyarországi ágat. A harmadik fiú, László Erdélybe költözött, s megalapította a Csákyak erdélyi ágát.

A magyarországi Csákyak közül ketten (Imre és Miklós) egyházi méltóságokat szereztek, Tamás, Mihály, György katonatiszt lett, István és Zsigmond világi karriert épített, az utóbbi tárnokmester lett.

Az erdélyi ág tagjai főispánok, majd guberniumi tagok lettek (István és Zsigmond), Csáky Imrével azonban kihalt az erdélyi fiúág (1742). A két ág pereskedését a birtokokért megakasztotta Csáky Kata lányának, Bethlen Rozáliának és Csáky Zsigmond tárnokmester unokájának, Jánosnak a házassága. A megszületett

The Csákys in the Two Homelands

The Csákys received their first domains in Bihar County from Sigismund of Luxembourg at the end of the 14th century: the castles and demesnes of Körösszeg and Adorján. The territory of the estates became part of the Principality of Transylvania in the 16th century, and the members of the family built their careers there. István Csáky received land donations during the Fifteen Years' War, and in 1600 he became the chief captain of the country. In 1603, however, Csáky pledged a significant part of his Transylvanian estates, and together with his wife, Anna Wesselényi, he moved from the principality to the Kingdom of Hungary, where he acquired a pledged estate. He received the castles of Sáros and Szádvár from the monarch. He was the one who rose in rank before 1605 and acquired the baronial title, thus elevating himself and his descendants to the ranks of the aristocracy. After his sudden death, his widow Anna Wesselényi moved back to Transylvania and gave good upbringing to her sons, who started out at the court of Gábor Bethlen, but made their careers in the Kingdom: István became the lord of the castle of Spiš castle and Master of the Treasury, and László became the lord of Léna and the Judge Royal, and in 1638/39 they received the title of count. The two eldest sons of István remained in Upper Hungary, Ferenc became the chief captain of Upper Hungary, and István became the Judge Royal in 1686, the seven descendants of whom form the Hungarian branch. The third son, László moved to Transylvania and founded the Transylvanian branch of the Csáky family.

Of the Hungarian Csáky family, two (Imre and Miklós) became ecclesiastical dignitaries, Tamás, Mihály, and György became military officers, while

utód: Csáky József, majd fia György hozta létre a Csákyak második erdélyi ágát. A per az 1830-as években ért véget. Csáky György fia, János – tárnokmester, majd országbíró – és utódai a felvidéki ág részéről és az erdélyi családot képviselő Jósika János, (Csáky Rozália férje) megállapodást kötöttek. A bihari ősi birtokok így végleg a felvidéki ághoz kerültek, míg az erdélyi birtokokat az erdélyi ág leszármazottai használhatták.

Kulcsszavak: Csáky család, társadalomtörténet, karrierek

István and Zsigmond built secular careers, the latter becoming the Master of the Treasury.

The members of the Transylvanian branch became chief ispáns (comes), then members of the governorate (István and Zsigmond), but with Imre Csáky the Transylvanian male branch died out (1742). The litigation between the two branches for the estates was halted by the marriage of the daughter of Kata Csáky, Rozália Bethlen and the grandson of the Master of the Treasury Zsigmond Csáky, János. The offspring, József Csáky and his son György created the second Transylvanian branch of the Csáky family.

The legal proceedings ended in the 1830s. János, the son of György Csáky – Master of the Treasury and later Judge Royal – and his successors from the Upper Hungarian branch and János Jósika (husband of Rozália Csáky), representing the Transylvanian family, concluded an agreement. The ancestral estates of Bihar were thus permanently transferred to the Upper Hungarian branch, while the estates in Transylvania were used by the descendants of the Transylvanian branch.

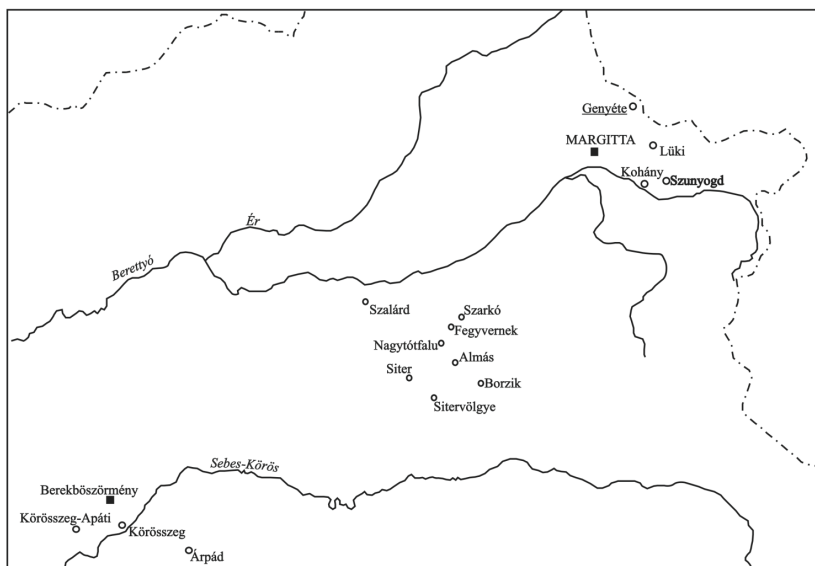
Keywords: Csáky family, social history, careers

A Magyar Királyságban fontos hatalmi pozíciókat birtokló Csáky család tagjai a 14. század végén, Luxemburgi Zsigmondtól kapták első adományaikat: a Bihar vármegyei Adorján és Körösszeg várát és uradalmát, ezért nevezik őket az oklevelek „körösszegi és adorjáni” Csákyaknak (Engel, 1977, 125.). A két egykori várnak ma már csak romjai maradtak a települések határán. Az Adorján melletti település, Szalárd lett a család temetkezési helye a 17. század elejéig. A vármegyében lévő három uradalom – a körösszegi, szalárdi és margittai – a 19. századig az arisztokrata család ősi, közös birtoka maradt.

A 16. században a család adománybirtokának területe az Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá került. A család férfi tagjai Erdély területén szereztek újabb birtokadományokat, s kaptak politikai megbízásokat (Engel, 1977, 69–70.). Különösen kiemelkedő szerep jutott a 16. század végétől *Csáky Istvánnak* (1570–1605), aki Báthory Zsigmond támogatótjából a Habsburg udvarral jó viszonyt ápoló Mihály havasalföldi vajda kedves embere, majd Giorgio Basta császári tábornok pénzügyi segítségnyújtója lett. Csáky István 1600-ban a Lengyelország-

“Dominium Keresztszegh, Adorján et Marghita” - Csáky cs. (1755)

(A MOL P 71. Fasc. 4. No. 40. alapján)

ból 1587-ben hazaköltözött Wesselényi Ferenc *Anna* nevű (1584–1649) lányát vette el feleségül. A fiatalasszony családja is a Báthoryakhoz kötötte, hiszen Anna apja Báthory István lengyel király bizalmas híve volt, aki attól bárói rangot nyert, s az adományba kapott krakkói házát és a környékbeli birtokot megőrizte családja számára (Papp, 2012, 194).

1600 szeptemberében a tordai országgyűlésen Csákyt Erdély főkapitányává választották, s ebben a minőségében intézte levelét a székelyekhez, akiket el akart vonni Mihály vajdától. „Ne bizzék kegyelmetek az istenért ez hamis hitű vajdának igiretiben, és ne higgyen fogadásának, mert jól látja kegyelmetek, hogy azok nem állandók...” Csáky meg akarta őket nyerni az ország egysége, vagyis saját hatalma számára is, a három nemzet tagjaként említve a székelységet: „... Sőt azon is megesküszünk kegyelmeteknek... hogy *kegyelmetekkel együtt akarunk élni és halált is szenvedni. ... valamire mi kegyelmeteknek igaz atyafiai felelünk és hittel fogadunk*, annak erőssége mindörökké firul-fira, maradékról maradékra tökéletes és állandó lesz. Az *magyar nemzetből való vitézlő rend* is mind együtt vagyon velünk, az *szászság is jöttön jó mellénk*, azonképen az egész föld népe, kegyelmetek is siessen mellénk, hogy *kegyelmetekkel együtt országul* juthassunk jó állapotra.” (EOE, 1878. 534.) A levélben rejtett ajánlat ellenére a székelyek megnyerése nem sikerült, a székely hadak még október elején is Mihály vajda mellett voltak, ezért október végén az

országgyűlés még a vajda által kiosztott puskák beszédését és Gyulafehérvárra vitelét is elrendelte (EOE, 1878, 546. és 558.).

A Bocskait elítélő lécfalvi országgyűlés – 1600. október 25.–november 4. – Csáky István birtokadományait és érdemeit egyaránt elismerte: „... valami jószágot bírt Mihály vajda adományából mind azzal egyetemben, melyet országul annakutánna ő nagyságának conferáltunk, tellyességgel helyén maradjon, melynek bírásában ő nagyságát megtartjuk, sőt követünk által császár őfelségét is megtaláljuk...” (EOE, 1878, 553. és 559.). A századforduló Erdélyének változó urai (Báthory Zsigmond, Mihály vajda) birtokmegerősítésekben és adományokban részesítették, így lett a Kolozs megyei Almás és Egeres – korábban Bocskai birtoka –, a Közép-Szolnok megyei Buza s más erdélyi birtokok tulajdonosa. Helyzete és jó politikai kapcsolatai az egyik legbefolyásosabb erdélyi személyiséggé tették. Jelentős kölcsönökkel segítette Giorgio Basta erdélyi szerepvállalását, amiért cserébe komoly támogatást kapott tőle.

1603-ban azonban – feltehetően az erdélyi belső állapotok rosszabbra fordulását látva – hirtelen és nem várt fordulat, különös kezdeményezés történt: *Csáky – erdélyi birtokainak jelentős részét zálogba bocsátva – feleségével együtt a fejedelemségből kiköltözött a Magyar Királyságba, ahol zálogbirtokot szerzett. Sáros és Szádvár várát kapta meg az uralkodótól. Ő volt az, aki 1605 előtt rangemelésben részesült, bárói címhez jutott, s ezzel magát és utódait az arisztokrácia soraiba emelte* (Pálffy, 2009, 15.). Érdekei és lehetőségei Bocskai idején ismét bizalmi pozícióba juttatták, hiszen a fejedelem megbízásából erdélyi főkapitány lett, ám pályafutása a megyesi országgyűlésen véget ért, hiszen a Bocskait beiktató országgyűlés idején (1605. szeptember 14., Medgyes) hirtelen elhunyt. Felesége visszatért a fejedelemségbe, Almásra, s fiait ottani birtokainak jövedelmeiből – az idősebb Istvánt Bécsben, öccsét, Lászlót pedig Grázban – neveltette. A fiúk feltehetően anyjuk hatására már az 1610-es években evangélikus létükre katolikus hitre tértek, ami hosszú távon kedvező döntésnek bizonyult. A tanulás helyszínei a katolikus intézményekhez kötődtek a két Csákyt, a birodalom elitjéhez tartozó családok fiaival kialakult kapcsolataik pedig komoly segítséget jelentettek későbbi pályafutásuk során.

Tanulmányaikból Erdélybe visszatérve a Csáky fivérek szerepet kaptak Bethlen Gábor fejedelem udvarában: a fejedelemség székhelyén, Gyulafehérváron házat tartottak, sőt 1625-ben az akkor 23 éves István Kolozs vármegye főispáni tisztét is elnyerte.

Csáky István 1629. aug. 19-én Nagysinkről Brandenburgi Katalinnak küldött levele nemcsak a két ember kapcsolatára utal, hanem előrevetíti annak lehetőségét is, hogy Csáky el akarja hagyni Erdélyt: *„Felséged adgyon Énnékem kölcsön, vagy zálogh képpen in summa 15 ezer Aranyakat, Legyenek öt százak tizes aranyak szép szín aranyak, a többi legyenek harmas, kettős, egyes apró aranyak. Ismét tizenkét ezer szép ezüst válogatott Tallérok legyenek, az melyet Felséged el ne mullasson cselekedni...*

Haller György úr szerzett nekem egy horvát országy gróph urtól egy várat, aki gazdagab két Almás Váránál, az Urat hívják Billiszuzky gróph, az német Császár előtt esett büntetésbe. ... ez okon kel kérnem ezt az Summa pénzt, hogy azt a Várat megh vehessem, még Felseged is reám szorulbat Horvátországban. Igen jó lészzen ott együtt lakunk...” (Jósika hitb. It. No. 637.).

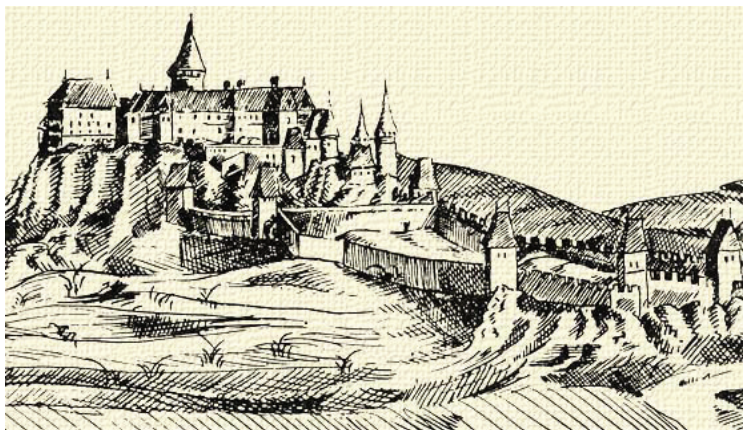
Nem tudjuk, küldött-e, s mennyi pénzt a fejedelemszöny, az azonban bizonyos, hogy I. Rákóczi György hatalomra kerülése után, amikor megkapta a tokaji uradalmat, maga kért nádori támogatást arra, hogy a Csákyhoz jutott javait – köztük még a feleségének adott ajándékokat is – visszaszerezhesse (Papp, 2011a, 41–42.).

Bizonyos, hogy a két Csáky fivér nagy fordulatot hajtott végre, amikor az apai kezdeményezést folytatva kiköltözött Erdélyből a Magyar Királyságba, hogy ott indítsák újra karrierjüket. Ennek a lépésnek megtételét bizonyára siettetette, hogy Csáky István (1603–1662) Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak nem csupán támogatója, hanem „szédítője” is volt, amivel az erdélyiek nemtetszése mellett I. Rákóczi György ellenszenvét is kivívta, aki egy időre birtokait elvette, őt magát pedig nem látta szívesen a fejedelemségben (Deák, 1875, 97.; Papp, 2012, 196.). Anyjának és testvéreinek azonban nem korlátozták tevékenységét. Csáky az erdélyi botrány után csak korlátozottan használhatta erdélyi birtokait, amit rokonai vettek tőle zálogba, ezért számára létfontosságú volt a királyságbeli birtokszerzés.

Csáky István tárnokmesterről ismeretlen által készített ceruzarajz, Elias Wideman 1650-ben készített metszete alapján (Gyulay Lajos gyűjteménye)

Csáky István felesége révén – Forgách Zsigmond nádor Éva nevű lányát vette el – került közel a királyságbeli elithez. Hamarosan *Szendró főkapitánya* (1632), *uradalmának zálogbirtokosa* (1633) s feleségének rokonsága révén (annak anyja Thurzó Zsuzsanna) *Szepes várának és 123 települést tartalmazó uradalmának ura* (1638), *Szepes vármegye örökös főispánja, a lőcsei Thurzó-bácz birtokosa lett*. Jó barátságban állott Esterházy Miklós nádorral, s az ő megbízása alapján 1644-ben, I. Rákóczi György támadása idején a lengyel zsoldosok felfogadásával igen hasznos feladatokat vállalt magára (Hiller, 1983, 202.). Érdemeit a bécsi udvar is elismerte a grófi rangemléssel (1738/39) és a *tárnokmesteri pozíció megszerzésével* (1645) (Pálffy, 2012, 191.).

Szepes vára, a Thurzóék öröksége

Csáky László is jól házasodott, 1629-ben a Dunántúl egyik legjelentősebb birtokosának, Batthyány Ádámnak húgát, Batthyány Magdolnát vette feleségül. Az udvar hamarosan felfigyelt rá, *Komárom és Zólyom megyék főispánjává, a lévai vár urává, királyi tanácsossá, kamarássá s országbíróvá* (1649) emelte. Egyik fia, *Csáky László Tata* várának főkapitánya, komáromi, másik fia, Pál (megh. 1655) zólyomi főispán lett (Papp, 2012, 198–199.).

A tárnokmester Csáky Istvánnak három fia született, közülük ketten, *Csáky Ferenc* (1630–1670) és *István* (1635–1699) is a nagy tekintélyű Zrínyi Miklós köréhez tartoztak, apjuk leginkább a középső fiával értette meg magát. A harmadik fiú, *Csáky László* (1641–1698) a második feleségtől, Perényi (Prényi) Máriától született. Ő volt az, aki már apja életében (1658) az erdélyi fejedelemhez, II. Rákóczi Györgyhez szökött, az ő támogatását kereste, amivel magára vonta apja haragját, aki ezért „nemzete árulójának” nevezte. *Az 1662. évi végrendelet szerint a két idősebb fivérnek jutottak a magyarországi birtokok, a testvérek megegyezése pedig Lászlónak adta a – tárnokmester birtokában volt – fejedelemségbeli birtokokat, így ő lett a család erdélyi ágának megalapítója* (Papp, 2006, 49.).

Csáky tárnokmestert 1662-ben felesége mellé, a szepesi vár kápolnájába temették. Végrendelete szerint 200 koldus kísérte útjára, s őt magát is kérésének megfelelően öltöztették: „*Engem szarándok módon fekete kisniczér, bokáig érő dolmányba öltöztetvén és posztó széllel hozzáám övezvén, olvasómat is kezeimre tekervén, fekete bűr sapkámot fejemre tévén, így zárjanak koporsómba és mennél nagyobb ájtatossággal lehet, temessenek megírt síromba...*” (Csáky oklevéltár I/2, 727–728.).

Kezdetben a három fiú politikai pályája nem alakult szerencsésen. *László* Erdélyben nem Apafi fejedelmet, hanem ellenlábasaikat támogatta, belekeveredett a Béli összeesküvésbe, ezért birtokait nagyjából elvesztette, neki török földre kellett menekülnie, s birtokainak kisebb részét csak feleségei és gyermekei révén tudta megőrizni. A fejedelemségbe csak a 17. század végi törökellenes háború idején tért vissza, Habsburg hadvezérek támogatottjaként, amikor *Doboka vármegye főispánja, majd guberniumi tanácsos lett, s birtokait is visszakapta, az erdélyiek rokonszenvét azonban nem sikerült visszanyernie*. Időközben fiai: István és László Thököly Imre támogatói lettek, s annak seregeiben vállaltak feladatokat, szemben a királyságbeli Csákyakkal, akik valamennyien Thököly ellen foglaltak állást (Papp, 2006, 51.).

A két idősebb felvidéki Csáky fivér neve viszont 1670-ben kapcsolatba hozható volt a Habsburg-ellenes felkeléssel, amiért *Csáky Ferenc* felső-magyarországi főkapitány, aki 1670-ben hunyt el, birtokainak elvesztésével is fizetett. A középső fiú, *István 1658-ban lett Szepes vármegye főispánja, 1659-ben beregi főispán, s 1661-ben Szatmár várának főkapitánya, amely tisztségéről 1670-ben lemondott*. Birtokait megőrizte ugyan, de hosszú ideig nem vállalt magára feladatokat. Az 1670-es években irányváltást hajtott végre, fokozatosan közeledett a bécsi udvarhoz. *1682-ben felső-magyarországi főkapitányi kinevezést kapott, s elkötelezett katolikusságáért, valamint a század végének meghatározó, 1687. évi országgyűlésének előkészítésében vállalt szerepéért I. Lipót országbírói megbízatással jutalmazta* (Barta, 2021; Papp, 2011a).

Csáky István házasságai kedvezően befolyásolták karrierjét, házasságkötéseinek azonban volt egy, a család további történetére nézve hosszan tartó negatív hatása is. Csáky országbíró volt az a családban, akinek három házasságából született 21 gyermeke közül tizenegyen megérték a felnőttkort, s ezek közül heten fiúk voltak, ami utódai között jelentős birtokaprózódást eredményezett, s jelentősen megnövelte a családtagoknak az új birtokszerzések iránti törekvéseit. Az 1702-ben történt birtokmegosztás szerint *István* (1669–1712) a moravankai kastélyt és Ó-Lehotát (Nyitra vm.), *Tamás* az illésfalvi kastélyt a szmizsani, illésfalvi, domanóci és csütörtökhelyi birtokkal (Szepes vm.), *Mihály* a hodkóci kastély felét a dobravai, danisóci birtokkal, *György* a hodkóci kastély másik felét a margecsányi, zsegrai, dományi stb. területtel, *Imre* pedig Kluknót a kastéllyal, Richnót, Krompachot, Folkmárt (Szepes vm.) birtokolta. A legkisebb fiú, *Miklós* anyja után az Abaúj vármegyei nagyidai birtokot és Gölnicet (Szepes vm.) kapta (Papp, 2010, 174–176.).

A családon belül kialakult sajátos helyzet magyarázza, hogy *Csáky Imre* (1672–1732), majd öccse, *Miklós* (1698–1757) váradi püspök s kalocsai érsek, sőt az utóbbi esztergomi érsek is lett. *A váradi püspök Csákyak* egyúttal a jelentős kiterjedésű *Bihar vármegye főispáni tisztségét is viselték* (Papp, 2015). A testvérek közül *Mihály, Tamás, majd György is katonai feladatokat vállaltak*.

A Rákóczi-szabadságharcban mindkét oldalon megtaláljuk a család tagjait. Rákóczi híve lett Bercsényi felesége, *Csáky Krisztina* (aki 1723-ban Rodostóban hunyt el), a katonaként szerepet vállaló *Csáky Mihály* generális, majd altábornagy (akik az emigrációba is követték a fejedelmet) és Borsod, majd Bereg és Ugocsa vármegyék főispánja, *Csáky István*, aki 1705-től Bercsényi támogatásával kapott feladatokat a kuruc állam irányításában, s lett a Hadi Comissáriátus (Comissariatatus Bellicus) vezetője, valamint a szenátus tagja (Papp, 2005b).

Csáky Mihály sohasem térhetett vissza Magyarországra, birtokait pedig elkobozták. Csáky Zsigmond tárnokmester és Csáky Imre váradi püspök közbenjárására várandós felesége, *Klobusiczky Éva* három gyermekével (Istvánnal, Krisztinával és Konstanciával) együtt azonban hazajöhetett, s Váradon szülte meg legkisebb fiát, Imrét. Az asszonynak a váradi püspökkel, gyermekeivel és tisztartóival folytatott levelezését a Csákyak bécsi levéltárban őrzött szepesmindszenti levéltára megőrizte. Onnan tudjuk, hogy a Klobusiczky rokonság már szétosztotta az ő örökségét is, amit csak nagyon nehezen tudott visszaszerezni, ezért Csáky Imre vendégszeretetét élvezte a néhány éve felújított Kluknó kastélyában, aki a mindszenti birtok jövedelmeinek jelentős részét is neki engedte át. Gyermekei Csáky Imre közreműködésével 1731-ben szerezték vissza a mindszenti birtok apjukról rájuk maradó részét (amit elsősorban a két férjhez ment lány gyermekei élvezhettek), s a fiak is visszakapták az örökségből való részesedés jogát, amit először 1738-ban, Csáky Imre püspök és érsek birtokainak megosztásakor érvényesíthettek volna. István azonban 1734-ben meghalt, Imre pedig Csáky Miklós támogatásával Rómába utazott, s ott is maradt egyházi pályán élete végéig (Papp, 2021a).

Csáky István országbíró leszármazottai, főleg férfi utódai számára egyértelmű feladattá és törekvéssé vált az új birtokok szerzése. Több vármegye főispánját is a család tagjai adták. Csáky István Bereg vármegye, a másik fiú, György Gömör megye, Csáky Zsigmond 1707–1738-ig Abaúj vármegye főispánja volt, majd Csáky Antal 1739–1764 között töltötte be ugyanazt a tisztséget. Csáky György – szepesi örökös főispán – ezredes, őrnagy, tábornagy, 1741-ben katonai-szervezési feladatokat kapott: vezérőrnagyi rangban a tiszáninneri kerületek kinevezett vezéréként a nemesi felkelés teendőit intézte. Hodkóc Csáky György idején lett komoly irányítási központtá, bár a gróf és felesége, Ebergényi Ilona Sopronban lakott.

Jelentős országos szerepre a 18. század első felében először *Csáky Zsigmond* (1665–1738) jutott, aki *Szepes és Abaúj vármegye főispánja, az apa által 1690-ben megszerzett Szendrő birtokosa, kamarai elnök, tárnokmester, majd a bétszemélyes tábla elnöke lett*.

Erdélyi Csáky László négy fia közül (Gábor és Miklós elhunytak) kettő, István és László érte meg a századfordulót, ők mindketten Rákóczit támogatták (a fiatalabbik 1708-ban halt meg Rákóczi brigadérosaként). *Csáky István* 1699-ben megszerzett kolozsi főispáni méltóságát a szatmári békekötés után is megtarthatta, sőt 1712-ben guberniumi tanácsossá választották. Bizonyára segítette karrierjét, hogy 1712–1731 között Erdély kormányzója az a Kornis Zsigmond volt, akinek édesanyja Csáky Mária, a felvidéki ágból származó Csáky István országbíró leánya.

A Csákyak egyértelműen szoros kapcsolatokat igyekeztek ápolni a Gubernium vezetésével, sőt bizonyos bécsi udvari körökkel is, hogy ügyeik megoldásához mindig találjanak támogatókat. Csáky István első, Mikola Ágnessel kötött házasságából született két fia. Második felesége, Haller Borbála személye a gubernátor, Haller János családjához közelítette. Ő volt az, aki Csáky László országbíró örökösétől, tatai Csáky Lászlótól 1699-ben zálogbirtokként megszerzte a körösszegi, adorjáni és margittai uradalmat, a család ősi birtokát, a szurdoki és egeresi birtokot pedig cserebirtok felajánlásával szintén hatalma alá vette.

A kolozsi főispán, Csáky István két fia közül az idősebbik, *Zsigmond* helyezkedett jól, aki házassága révén – felesége Haller Kata, Borbála húga – tovább erősítette a kapcsolatot az erdélyi államban komoly szerepet játszó Haller családdal (Papp, 2013, 140.). *Guberniumi tanácsos és főispán lett*, s befolyása révén el tudta érni, hogy öccse, *Csáky Imre* birtokai felett is rendelkezési jogot szerezzen, őt magát pedig Kolozsváron tisztos fogságba juttassa. Ennek oka a fiatalabbik Csáky viselkedésében rejlett. A nemesi közvélemény elítélte Csáky Imre kegyetlenségét jobbágyaival, amivel tömeges szökéseket idézett elő, túlzó kedvteléseit, nemtörődömségét a birtokok irányításában, a gazdálkodásban.

A szerencse azonban forgandó. Csáky Zsigmond 1735-ben meghalt, két leányutódot, *Borbálát és Katát* hátrahagyva. Mindkét lány befolyásos férjet tudhatott maga mellett, hiszen Borbála férje a kiváló gazdálkodó hírben álló Haller György (1738–1766), Katác pedig a katonai pályán sikereket szerző kászoni Bornemisza János Ferenc generális (megh. 1747) lett. Csáky Imre viszont bátyja halála után visszakapta birtokait, s 1742-ben bekövetkezett haláláig a magyarországi Csákyak támogatásával igazgatta azokat. Halálakor végrendeletében sem feledkezett meg rokonairól. A nagy veszélyt nem is az ő hagyatéka, hanem a két testvér viszályának részleteiről alapos ismereteket szerzett Csáky Miklós váradi püspök okozta (Papp, 2002).

Csáky Miklós megbízottain keresztül pontosan látta, hogy az erdélyi ág által használt bihari uradalmak nem kerülhettek véglegesen a 17. század közepén Csáky Lászlóhoz és leszármazottaihoz, csak zálogként, mivel azok a család első adományát képezve ősi birtoknak számítottak. Ezért az ő kezdeményezése volt a leányág ellen elindított pereskedés, amelynek első és maradandó eredménye a zálogösszeg visszafizetése után a bihari birtok visszakerülése volt a felvidéki ághoz (1749). De az elhunyt Csáky Imre hagyatékának kérdésein kívül a korábbi

adományok felülvizsgálatának igénye is felmerült, hogy az erdélyi birtokvagyonot is vissza lehessen szerezni. Ezzel kezdetét vette a család két ága között egy hosszú birtokper, amely többszöri újratekintéssel egészen az 1830-as évekig tartott (Papp, 2011a).

A fiúág (felvidéki ág) a bhari uradalmakat a belőlük nyerhető jövedelemért, a püspök saját kiadásainak növekedésére hivatkozva kívánta használni, de azok zálogbirtokként viszonylag hamar (1759) visszakérültek Haller György és felesége, Csáky Borbála (majd 1767-ben Kornis Mihály) kezébe, akik azokat a korábbi időszakhoz hasonlóan jövedelmezően hasznosították. A felvidéki Csákyak csak 1784 után vették vissza véglegesen a birtokot, s kezdtek el maguk is gazdálkodni rajta, különösen Csáky László váradi püspöksége idejétől.

A két ág közötti pereskedést a Csáky leányág Csáky Kata ötletét hasznosítva kívánta megakasztani, mivel félő volt, hogy a felvidéki ág az erdélyi birtokok egy részét is magának szeretné megszerezni. A Csáky Kata második, Bethlen Miklós erdélyi kincstartóval kötött házasságából született leányát, Bethlen Rozáliát (1754–1826) feleségül adta Csáky Antal fiához, Csáky Jánoshoz (?–1806), Szendrő birtokosához. Csáky János a tárnokmester Csáky Zsigmond unokája volt. A fiatalasszony elérte, hogy Csáky visszaköltözzön vele Kolozsvárra, ahol az ígéreteknek megfelelően Kolozs vármegye főispánja lett. A házaspárnak három gyermeke született, s bár az idősebb, Katica 1791-ben meghalt, a két gyermek, Rozália és József felnőttként örököse lehetett a vagyonnak. A házaspár viszonya azonban megromlott, s Csáky János gróf az erdélyi parasztfelkelésben tanúsított buzgalma miatt is – amikor a vármegye hadait akarta a felkelők ellen vezetni II. József szándékaival ellentétesen, aki viszont császári katonaságot vezényelt ellenük – kegyvesztett lett, ezért visszatért magyarországi birtokaira. Mivel Bethlen Rozália a kényszerítésre hivatkozva elérte a válást, mindketten újraházasodtak, ám az erdélyi leányág a Csáky fiú megszületése után már új érvekkel folytathatta a pereskedést. Ezért Csáky János legmaradandóbb tette Erdélyben éppen a leányág helyzetének megváltoztatása, pozícióinak megerősítése lett. A pereskedésben az erdélyi ágot a 18. század közepén Csáky Nepomuki János mint a felvidéki fiúág képviselője ellen előbb Haller György, majd fia, János, később Bethlen Rozália második férje, Wass Sámuel képviselte, a 19. század elején pedig a Csáky–Bethlen házaspár lányának, Csáky Rozáliának férje, Jósika János (Papp, 2011a).

Az erdélyi (leány) ággal szemben álló magyarországi ág képviselőinek helyzetét egyértelműen befolyásolta a birtokszerzés igénye. A leányággal szembekeverülő családtagok komoly, tekintélyes arisztokratáknak számítottak. Csáky Tamás ezredes (1675–1705) – aki külszolgálat idején is nagyon jó kapcsolatokat ápolt váradi püspök és kalocsai érsek testvérével – fia, Ferenc (1699–1764) Csáky Imre bíboros halála után megszerezte a kluknói birtokot, s azt utódaira hagyományozta. Ő volt az, aki Drugeth Zsigmond unokájával, Zichy Annamáriával kötött házassága révén a homonnai uradalom felerészének ura lett – a birtok másik fele a Vandernáth rokonságé –, s igyekezett visszaszerezni a családnak az erdélyi, zá-

logba került birtokrészeket. *Csáky Ferenc fia, Imre* (1728–1805) tovább folytatta a birtokgyarapítást, pl. Terebes megszerzésével (Papp, 2010, 180.).

Csáky Rozália grófnő (1839)

Csáky Tamás testvére, *Csáky György* (1677–1741) felesége, Ebergényi Ilona révén szerezte meg új birtokként a zalai belatinci uradalmat, amelyet Sopronból Niczky Imre nevű megbízottján keresztül irányított. A birtok még a 19. század elején is a család fennhatósága alatt állt. *Csáky György fia, János* (1720–1795) építette fel *Raisz György* nevű tiszttartója közreműködésével a *szepesmindszenti kastélyt* (Papp, 2021b.). *Csáky Nepomuki János* előbb *titikos tanácsos* (1759) lett, majd *koronaőr* (1765), *Szent István-rend lovagja* (1767), *szepesi főispán* (1757), *s fontos országok tisztségei a főlovászmesteri* (1771), *a tárnokmesteri* (1782) és *végül az országbírói* (1783) voltak, amelyek teljesítéséért érdemelte ki a Szent István-rend nagykeresztje (1786) kitüntetését. Mivel 1782-ben elhunyt Kornis gróf, a bihari ősi javak zálogbirtokosa, 1784-től Csáky János nevében Ferdényi János teljhatalmú megbízott kezdett tárgyalásokat a visszaváltásról, ami után – 200 ezer forint zálogösszeget fizettek vissza – Giday Mihály inspector irányítása alatt 1785-től kezdték használni a bihari javakat. Csáky Nepomuki János özvegye, Zichy Jozefa 1800-tól kapta meg a körösszegi uradalmat és Margittát, s 1801-ben került Csáky László váradi kanonok használatába Berekbősörmény, Siter és Szalárd (Papp, 1998; Papp, 2021b.). *Csáky Imre fia, László* (1760–1828) *váradi nagyprépost* lett, s a 18. század utolsó évtizedétől igen pontosan és szigorú ellenőrzés mellett irányíthatta a fiúág birtokába 1784-ben végleg visszakerült bihari körösszegi uradalmat (Papp, 2009). Később *Csáky Imre unokája, Antal Vince* (1784–1863) szerezte meg az ősi bihari uradalmak közül az adorjá-

nit, s felesége, *Csáky Petronella* virágoztatta fel a Körmösd pusztai marhatartást (Petronella Zichy Jozefa lánya volt, így a birtokszerzést gyakorlatilag a házasság eredményezte).

Jósika János az erdélyi rokonság meghatalmazottjaként végül az 1830-as évekre érte el, hogy a magyarországi ágból felesége apjának a második házasságából született gyermekei (Csáky Zsigmond és Csáky János) és a rokonság törvényesnek *ismerjék el az erdélyi Csáky ág erdélyi birtokait*, amelyek nagyobb részben a Jósika utódok (Jósika Samu, Lajos, János és Antónia) gyarapodását szolgálták. Erdélyben egyedül *Csáky József fia, György* vitte tovább a Csáky nevet és birtokokat (Almás uradalma).

Csáky József gróf, a második erdélyi ág első tagja (1841)

Az erdélyi közvélemény az 1830–1840-es években azonban nem ezt a tényt, hanem Jósika János főkormánybiztos elnök (1834-ig) feleségének, Csáky Rozáliának tevékenységét, szociális és kulturális kezdeményezéseit (cukormanufaktúra, óvoda, szegények segítése, botanikai gyűjtemény stb.) tekintette jelentős hatásúnak (Papp, 2005a).

A két ág közül a 19. század közepétől egyértelműen a magyarországi volt képes komoly országos politikai szereplőket adni, s a 20. században is biztosítani az arisztokrata család jó hírét és befolyását.

Források és szakirodalom

Levéltári források:

MNL OL P 71.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 71. Fasc. 4. – A körösszegi, adorjáni és margittai uradalom 1755. évi összeírása

Gyulay Lajos gyűjteménye

Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságának irategyűjtése (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), Gyulay Lajos arcképgyűjteménye, 4. k. Csáky István

Jósika hitb. lt.

Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságának irategyűjtése (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), Jósika család hitbizományi levéltára, No. 637. Csáky István levele Brandenburgi Katalinnak

Kiadott források:

Csáky oklevéltár I/2.

Oklevéltár a Csáky család történetéhez I. kötet, 2. rész. Oklevelek 1500–1818-ig. Deák, F. (1875). Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné (sz. 1584. †1649) életrajza és levelezése.

Történeti szakirodalom:

Barta, M. J. (2021). „... valamely Istenét, vallását, Királyát és hazáját szerető nemes ember...” ELTE Eötvös Kiadó Kft. Bp.

Engel, P. (1977). Királyi hatalom és arisztokrácia a Zsigmond-korban 1387–1437, Bp.

EOE (1878). Erdélyi Országgyűlési Emlékek 4. 1597–1601, Szerk. Szilágyi Sándor, Bp.

Hiller, I. (1983). Csáky István lengyelországi követjárása 1644-ben, *Történelmi Szemle*, 31.

Pálffy, G. (2009). Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In K. Papp & L. Püski (Ed.), *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Speculum Historiae Debreceniense 4, Debrecen.

Pálffy, G. (2012). A grófi cím a 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben. In V. Dáné T. Oborni & G. Sipos (Ed.), *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére* (pp. 177–192). Speculum Historiae Debreceniense 9., Debrecen.

Papp, K. (1998). A bihari Csáky-birtokok birtokigazgatása és jövedelemforrásai a XVIII. század végén. In I. Rácz (Ed.), *Szabó István emlékkönyv* (pp. 191–215). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- Papp, K. (2002). A konfliktust okozó testamentum. Az erdélyi Csáky Imre végrendeletének sorsa (1748–1815). In E. Mecsei (Ed.), *Thesaurus Solemnis* (pp. 113–134). Debrecen–Nyíregyháza.
- Papp, K. (2005). Csáky Rozália grófnő cukormanufaktúrájának kezdetei. In J. Angi & J. Barta (Ed.), *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára* (pp. 139–153), Multiplex Media – Debrecen University Press.
- Papp, K. (2005b). A Csákyak és a Rákóczi szabadságharc. In P. Kónya (Ed.), *Povstanie Františka II. Rákochiho 1703–1711* (pp. 36–52). Prešov.
- Papp, K. (2006). „Esze, kardja, házassága után boldogul az ember”. *Tanulmányok a Csáky család 17–19. századi történetéből*. Debrecen.
- Papp, K. (2009). Csáky László bihari birtokai. In J. Bessenyei & I. Draskóczy (Ed.), *Pénztörténet – gazdaságtörténet. Tanulmányok Buzsa János 70. születésnapjára* (pp. 274–283). Budapest – Miskolc.
- Papp, K. (2010). Csáky Tamás és leszármazottai, a homonnai uradalom megszerzése a 18. században. In I. Papp, J. Angi & L. Pallai (Ed.), *Emlékkönyv Ifj. Barta János 70. születésnapjára* (pp. 173–185). Debrecen.
- Papp, K. (2011a). Az erdélyi Csákyak. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 273.
- Papp, K. (2011b). Két Csáky karrier Felső-Magyarországon a 17. század második felében. In M. Imre, Sz. Oláh, G. T. Fazakas & O. Száraz (Ed.), *Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére* (pp. 658–667). Debrecen.
- Papp, K. (2012). Útkereső Csákyak az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban In V. Dáné, T. Oborni & G. Sipos (Ed.), „... élünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére* (pp. 193–219). Speculum Historiae Debreceniense 9., Debrecen.
- Papp, K. (2013). Egy 18. századi hagyaték. In K. Papp & L. Püski (Ed.), *A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok* (pp. 135–168). Speculum Historiae Debreceniense 12., Debrecen.
- Papp, K. (2015). Csáky Imre püspök szerepe a katolikus egyház debreceni térnyerésében, erősödésében. In I. Orosz & K. Papp (Ed.), *Katolikus újjászületés Debrecenben* (pp. 107–127). Speculum Historiae Debreceniense 23., Debrecen.
- Papp, K. (2021a). Csáky Mihály feleségének, Klobusiczky Évának és gyermekeinek sorsa a török földről való hazatérés után. In Z. Fogarassy, K. Mészáros & P. Török (Ed.), „Ifjak tanítása oly nagyon jó” *Tanulmánykötet Kovács Agnes tiszteletére* (pp. 345–362). Debrecen.
- Papp, K. (2021b). Gazdálkodó arisztokraták és segítők. Birtokos és tisztikar viszonya a 18. században In E. Egyed, L. Pakó, E. Sófalvi & A. Weisz (Ed.), *Certamen VIII.* (pp. 121–138). Kolozsvár.